

Kirjallisuutta

erittäin tarkasti, eikä tältä kannalta ole syytä epäillä tekstin luotettavuutta. Mutta kuvauksen siirtäminen aineksen tasolta abstraktisemmalle rakenteen tasolle on tuottanut vaikeuksia, ja tässä suhteessa metodin kehittäminen on jäänytkin tavallaan puolittiehen. Mäkelä on niin ikään lähes kaikissa tapauksissa pyrkinyt perusteellisesti selvittämään ilmiöiden historiallisen taustan eli nykyisen variaation syyt. Tätä pitäisinkin hänen tutkimuksensa vaativimpana ja haasteellisimpana tehtävänä. Hänen tutkimuksensa rakentuu sille kielihistoriallisen tutkimustradition perustalle, jonka varassa fennistiikkaa on jo vuosikymmenet harjoitettu. Tiukka sitoutuminen perinnäiseen ajattelumalliin on osaltaan torjunut uudenlaisten ratkaisujen etsinnän eräissä keskeisissä kysymyksissä. Se on vahinko, sillä aivan niin kuin tekijä itsekin työnsä johdannossa toteaa, tämä aihe on ollut »mitä herkullisin», ja se olisi voinut tarjota mahdollisuuksia myös tuoreille näkemyksille ja tavanomaisesta linjasta poikkeaville tulkinnoille.

ILKKA SAVIJÄRVI

LÄHTEET

- ALMBERG, ERKKI 1870: Isojoen kielimurteesta. Suomi II: 8. Helsinki.
- AMINOFF, TORSTEN G. 1871: Tutkimus Etelä-Pohjanmaan kielimurteesta. Suomi II: 9. Helsinki.
- CANNELIN, KNUT 1888: Tutkimus Kemin kielimurteesta. Suomi III: 2. Helsinki.
- KETTUNEN, LAURI 1913: Lautgeschichtliche Untersuchung über den Kodaferschen Dialekt. SUST XXXIII. Helsinki.
- 1962: Eestin kielen äännehistoria. Kolmas painos. SKST 156. SKS, Helsinki.
- LAUGASTE, ED. 1955: Arhailised jooned Eesti rahvalaulude keeles. Ajalookeelee-teaduskonna töid. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised, vihik 38. Tallinn.

- LAUROSELA, JUSSI 1913 ja 1915: Äännehistoriallinen tutkimus Etelä-Pohjanmaan murteesta I, II. Konsonantit, vokaalit. Suomi IV: 13.
- MANTILA, HARRI 1992: Ei tääläkhän senthän jokhaishen sanhan hootakhan panna. Jälkitavujen vokaalien välisen *h:n* variaatio peräpohjalaisissa murteissa. SKST 572. SKS, Helsinki.
- OJANSUU, HEIKKI 1921: Muutamista kiellemme johto- ja taivutusopillisista pulmista. — Suomalainen tiedeakatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat 1921. Helsinki 1922.
- PALANDER, MARJATTA 1988: Suomen itämurteiden erikoisgeminaatio. SKST 455. SKS, Helsinki.
- PATAJOKI, SELMA 1944: Havaintoja Jämsän murteen olo- ja tulosijojen käytöstä. Suomi 103.
- RAPOLA, MARTTI 1965: Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin I. Vanhan kirjasuomen kirjoitus- ja äänneäsen kehitys. Muuttamaton jäljennöspainos. SKST 197. SKS, Helsinki.
- SMS = Suomen murteiden sanakirja 1, 2, 3. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1985, 1988, 1992.

Suomen ja saksan keskustelukielioppia

PIRKKO MUIKKU-WERNER *Impositiivisuus ja kielellinen variaatio – julkisten keskustelujen käskyt ja kysymykset kielenopetuksen näkökulmasta*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja n:o 14. Joensuu 1993. 370 s. ISBN 951-708-134-0.

Huhtikuussa 1993 Joensuun yliopistossa väitellyt Pirkko Muikku-Werner käsittelee väitöskirjassaan kysyviissä ja käskevissä puheakteissa esiintyvien impositiivien lieventämisen kielellisiä realisointimuotoja. Tarkastelun näkökulmana on kielenopetus (lähinnä suomen kielen opetus vieraana kieleinä). Tutkimuksen aiheena on tekstilaji »jul-

kinen keskustelu» ja aineistona 28 tuntia suomalaista ja saksalaista radio- ja televisiokeskustelua.

Tekijä pyrkii osoittamaan sekä suomen että saksan kielestä periaatteessa samanlaisia kysyvien ja käskevien puheaktien kielentämisen strategioita ja lisäksi erittelemään kummallekin kieliyhteisölle ominaiset keinot. Tutkimuksen keskeinen käsite on *impositiivi*, jolla tarkoitetaan kuulijaa erityisesti velvoittavaa ja/tai sosiaalisesti uhkaavaa puheaktia. Impositiivisuus aina »uhkaa kuulijan kasvoja» (*face threatening*), ja tekijä käsittelee paitsi julkista keskustelua tekstilajina myös »suoruuden» ja »kohteliaisuuden» kielellisiä ulottuvuuksia. Työn toinen keskeinen käsite, josta ilmenevät implikaatiot kielenopetukseen, on *keskustelukielioppi*, joka on peräisin vieraan kielen opetuksen didaktiikasta ja lingvistiisestä pragmatiikasta. Tämä käsite on yhä enemmän pääsemässä esille myös soveltavassa kielitieteessä.

Muikku-Wernerin tutkimustyön lähtökohtina eivät ole (systemaattisen) vertailuvan kielitieteen ja universaalitutkimuksen traditiot, vaan tekijä lähtee soveltavan kielitieteen mukaisesta suomen kielen analyysistä. Saksan kieli on otettu mukaan vertailukohdaksi käytännöllisistä (kielenopetuksen näkökulma) ja teoreettisista syistä (erikoisuudet näkyvät vain vertailussa). Käytännön viitekehystenä on tekijän mukaan erityisesti suomen opetus vieraana kielenä, johon tarvitaan lausekieliopin lisäksi erillistä »keskustelukielioppia», jolla pyritään oppilaiden kommunikatiivisen ja pragmaattisen kompetenssin kehittämiseen.

Väitöskirjan teoreettisena viitekehystenä ovat toisaalta (filosofian) puheaktiteoria ja toisaalta moderni diskurssinanalyysi ja (etnometodologisesti orientoitunut) keskustelunanalyysi.¹ Näiden ei aivan ongelmatonta

yhdistämistä perustellaan soveltavan kielitieteen yleisellä enemmän tai vähemmän eklektisellä metodologisella suuntauksella ja tutkimuksen kielenopetukseen tähtäävällä näkökulmalla.² Tästä kehittyvä tieteidenvälinen ja käytäntöön tähtäävä kuvausmalli on johtanut lukuisiin mielenkiintoisiin ja merkittäviin tuloksiin.

Tekijän mielenkiinto kohdistuu ennen kaikkea seuraaviin kokonaisuuksiin: Miten toteutetaan tietyt – kasvojen menettämisen uhan sisältävät – puhetoiminnot? Miksi eri tilanteissa ja eri kielissä lingvistinen toteutus varioi? Miten saatua tietoa voidaan hyödyntää kielenopetuksessa? Edelleen tekijä pyrkii selvittämään, riippuvatko pintarakenteen potentiaaliset muutokset (kielellisestä) kontekstista vai (kommunikatiivisesta, interaktiota säätelevästä) kontekstista.

Kirja on jaettu yhteensä yhdeksään lukuun: johdannossa selvitetään tutkimuksen taustaa ja rakennetta; toisessa (teoreettisessa) luvussa pohditaan keskustelun ominaisia piirteitä ja puheaktiteoriaa. Tutkimusalojen referoinnista heijastuu samalla tekijän oma kriittinen näkemys. Kolmannessa (metodologisessa) luvussa tekijä käsittelee tutkimusaineistonsa erikoispiirteitä, perustelee tutkimusmenetelmien valintaa ja esittelee tutkimuksen tehtävän ja perustana olevat hypoteesit. Neljännessä (teoreettisessa) luvussa tekijä käsittelee lähemmin tutkimuksen keskeistä käsitettä, impositiivisia, ja esittelee impositiivien lieventämisen kielelliset keinot. Strategisissa perusvalinnoissa erotetaan suora strategia (syntaktiset modukset ja eksplisiittinen performatiivi) ja epäsuora strategia (lauseiden toissijainen käyttö). Empiiriset luvut 5, 6 ja 7 sisältävät tutkimustulosten esittelyn: morfosyntaktiset merkinnät (5. luku), leksikaalis-semanttiset merkinnät (6. luku) ja maksimointi- ja mi-

¹ Puheaktiteoria on lähtöisin filosofiasta ja tutkii ihmisen verbaalista interaktiota melko abstraktilla tasolla. Diskurssin- ja keskusteluntutkimus kohdistuu puheaktiteoriaan verrattuna enemmän kielelliseen empiriaan.

² Perustelu ei ole teoreettisesti täysin vakuuttava, ja tutkimuksen analyttinen osa osoittaakin, että tutkimuskäytännössä tällainen yhdistelmä voi synnyttää monimutkaisia ongelmia, jotka ilmenevät mm. (välillä epätoivottavana) psykologisoinnin vaarana.

Kirjallisuutta

nimointistrategioissa esiintyvät syntaktiset poikkeavuudet (7. luku). Kahdeksannessa luvussa esitellään eri kielellisten käyttäytymistyyppien kvantitatiivista jakaumaa. Viimeinen luku sisältää tärkeimpien tulosten yhteenvedon, lisäksi tarkastellaan kriittisesti mahdollisia virhelähteitä, pohditaan didaktisia implikaatioita ja selostetaan tulevien tutkimusten perspektiivejä. Kirjan liitteinä on tallennettujen televisio- ja radiokeskustelujen transkriptioita, jotka on laadittu Hakulisen ja Sorjosen menetelmän mukaan.

Tutkimuksen tuloksista on erikseen nostettava esiin kysyvien ja käskevien puheaktien impositiivisuuden lieventämisen realisoinnissa ilmenevä periaatteellinen samankaltaisuus suomen ja saksan kielessä. Keinoarat ovat hyvin yhtäläiset, eroja voidaan todeta pikemmin tiettyjen strategiapreferenssien välillä. Saksalaiset suosivat mitä erilaisimpia saattosekvenssejä ja kohteliaisuusfraaseja, kun taas suomalaiset käyttävät mielellään morfosyntaktisia elementtejä. Tekijä olettaa erojen johtuvan kielten morfosyntaktisista erilaisuuksista.

Saatuja tutkimustuloksia arvioidessaan tekijä toteaa, ettei tulosten perusteella ole syytä leimata toisen kielen puhujia toisen kielen puhujia kohteliaammiksi. Kieltenvälisten erojen evaluointi on hedelmätöntä ja johtaa helposti negatiivisten stereotyyppien syntyyn. Sen sijaan tarvitaan kielenopetuksen tarpeisiin tietoja kieliyhteisölle ominaisista tavoista, sillä yhden kielellisen muodon sisällöllinen plusmerkkisyys saattaa vaihtua miinusmerkkisyydeksi siirryttäessä kulttuurista ja/tai tilanteesta toiseen. Olennaista on oppilaiden herkistäminen relevanttien muuttujien vaikutuksen havainnointiin.

Seuraavassa lyhyt yhteenveto Pirkko Muikku-Wernerin väitöskirjan heikkouksista ja ongelmakohdista, joihin puututtiin myös väitöstilaisuudessa:

Tekijä on käynyt läpi suhteellisen paljon soveltavaa kielitiedettä ja pragmatiikkaa koskevaa kirjallisuutta, mutta yleisen kielitieteen ja filosofian alalta jää puuttumaan muutama tärkeä aiheen kannalta merkittävä kysyvien ja käskevien toimintakokonai-

suuksien muotoa ja funktiota käsittelevä teos. Mainittakoon kysymysten ja interrogatiivien piiristä esimerkkeinä joitakin (filosofian) kysymyslogiikan edustajia ja lingvistejä kuten Conrad, Chisholm, Zaefferer, Engdahl, Kölker, van Kolk, Muller-Solger ja Oomen; käskyjen ja imperatiivien tutkimusalalta mainittakoon esimerkkeinä Hindelang, Wunderlich, Donhauser ja Hamblin.

Jo itse impositiivisuuden käsite muodostaa kirjassa olennaisen ongelman. Puheaktiteoriassa illokutiiviset aktit luokitellaan filosofian näkökulmasta. Konkreettisesti tutkimustyössä puheaktien määrittely tuo kuitenkin mukanaan suuria ongelmia, ja erikoisesti epäsuorat puheaktit aiheuttavat vielä lisää ongelmia. On suuri vaara, että analyysivaiheessa illokuution määrittely ja perlokuution analyysi sekaantuvat, mistä puheaktiteorian klassikot nimenomaan varoittavat. Tässä olisi ollut erittäin toivottavaa olla enemmän teoreettista ja metodologista pohdintaa, koska tutkimuksen empiirisessä osassa joitakin tekijän ratkaisuja on vaikeahko seurata ja ne tuntuvat suorastaan melko subjektiivisilta.

Sivulla 90 tekijä mainitsee aivan oikein, että reaalisessa interaktiossa nonverbaalisella viestinnällä on ratkaiseva osuus sosiaalisen merkityksen välityksessä. Siitä huolimatta teoksessa käsitellään ainoastaan verbaalista viestintää. Tutkimusmateriaalin koostumukseen vetoava perustelu ei tunnu vakuuttavalta. Puheaktiteorian mukaan nonverbaalinen viestintä on illokutiivinen indikaattori, ja tästä syystä olisi pitänyt käsitellä prosodian ohella myös nonverbaalisia aspekteja.

Tärkeänä teoreettisena viitekehystenä ovat Gricen kehittämät konversationaaliset maksiimit ja hänen konversationaalinen implikatuurinsa. Sivulla 72 tekijä päätyy alaviitteessä 57 Gricen lähtökohdan kriittiseen mutta kaiken kaikkiaan myönteiseen arvioon: »Gricen näkökulmaa voidaan tietysti kritisoida liiallisesta yksinkertaistamisesta ja yksipuolistamisesta, mutta hänen keskeisimmät oivalluksensa ovat käyttökelpoisia.» Valitettavasti tästä jää puuttumaan joidenkin tutkijoiden esittämän kritiikin poh-

dinta. Gricen maksiiimien universaalius on nimittäin asetettu kyseenalaiseksi, ja on epäilty, että maksiiimit itse ovat kulttuurisidonnaisia. Esim. Ichiro Marui ja Rudolf Reinelt kuvaavat omassa JAKOP-mallissaan (1985) japanilaiselle kulttuurille tyypillisiä maksiiimeja, jotka poikkeavat ratkaisevasti Gricen maksiiimeista. Olisikin ollut mielenkiintoista kuvata suomalaiselle viestintätavalle tyypilliset maksiiimit ja eritellä tärkeimmät erot verrattuna Gricen maksiiimeihin, erityisesti sen takia, että tutkimus on tehty vieraan kielen opetuksen näkökulmasta!

Lopuksi minun on valitettavasti vielä huomautettava, että otsikossa (ja muuallakin) esitetystä lupauksesta huolimatta didaktiset implikaatiot eivät saa melko laajassa tutkimustyössä (370 sivua) paljoakaan huomiota vaan jäävät jopa taka-alalle. Katso »keskustelukieliopin» keskeisiin ongelmiin (esim. lause- ja keskustelukielioppien välisiin periaatteellisiin eroihin, keskustelukieliopin koodikäsitteeseen, harjoitusmuotoihin ja -mahdollisuuksiin jne.) ja muista kielistä jo valmistuneiden vastaavien »kielioppien» selostus (ruotsista Herlitz 1989, englannista Dirven 1990) olisi ollut toivottavaa.

Esitetyistä kriittisistä huomioista huolimatta Pirkko Muikku-Wernerin tutkimus on kokonaisuudessaan vakuuttava yritys tutkia kielenopetuksen tarpeisiin tärkeänä pidettävää sarkaa eli impositiivien ja niiden lieventämissuotojen kielellistä realisointia. Aihe on pragmatiikan ja kielitieteen näkökulmasta todellinen haaste, mutta yhä kansainvälistyvässä Suomessa tällä tematiikalla on suora käytännön relevanssi. On toivottavaa, että tämä (allekirjoittaneen tiedon mukaan) ensimmäinen suomen opetusta vieraana kielenä koskeva väitöskirja saa seurakseen muitakin samantasoisia tutkimuksia, joiden avulla suomen opetusta vieraana kielenä voitaisiin edelleen pohjustaa pragmalingvistiikan keinoin. Toivottavasti tässä käsitelty tutkimus saa monia lukijoita nimenomaan suomea vieraana kielenä opettavien riveistä, jotta yhä liian yksipuolisen systeemilingvistisesti orientoitunut ulko-

maalaisopetus tulisi ainakin yhtä kiintoisaksi ja tehokkaaksi kuin on esim. nykyään Suomessa suomalaisille annettava englannin kielen opetus.

HARTMUT SCHRÖDER

LÄHTEET

- DIRVEN, RENÉ (toim.) 1990: A User's Grammar of English: Word – Sentence – Text – Interaction. Verlag Peter Lang, Frankfurt am Main.
- HERLITZ, GILLIS 1989: Kulturgrammatik. Kristianstad.
- MARUI, ICHIRO – REINELT, RUDOLF 1985: Ich will dem Mensch werde ... – Modalisierungen in deutschen Aufsätzen japanischer Studenten. – Jochen Rehbein (toim.): Interkulturelle Kommunikation. Gunter Narr Verlag, Tübingen.

Suomen kielen tutkimusta Ruotsissa

ULLA LUNDGREN *Predikativadverbialer och dess numeruskongruens i finskan*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Fennica Stockholmiensia 3. Stockholms universitet, Stockholm 1992. 194 s. ISBN 91-22-01488-8.

TUIJA MÄÄTTÄ *Kvantitativa studier av syntaxen i finsk ungdomslitteratur*. Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 106. Umeå universitet, Umeå 1992. 191 s. ISBN 91-7174-685-4.

Ulla Lundgren kuvaa väitöskirjansa alussa predikatiivadverbiaalin esiintymistä ja kehittymistä suomen vanhimmista kieliopista lähtien. Samoin hän kuvaa predikatiivadverbiaalin sijoina käytettyä essiiviä ja trans-